

A nemzet jogosultságának bölcsészete.

Irta és fölvasta a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek
1908. május 8-án tartott ülésén: GÁTHY BÁLINT.

Az emberiség nemzetekké való szervezkedésének útjára léptünk. A húszadik századdal áthaladtunk a küszöbön. Hiába fogja hirdetni mégannyi bölcs, hogy a társadalmi osztályok harcza fogja reányomni e századra a maga bélyegét, hogy e harcznak jellemvonása az emberek boldogságának nagyobb általánosítása, hogy az általános emberi jogok egyforma birtoklása halálos csapást fog mérni minden nemzeti egyéniségre és szét fog robbantani minden államhatárt, melyen belül a fajok, mint nemzetek, törekszenek kifermálódni: a század jövő történelme meg fogja czáfolni ezt a tételt, be fogja bizonyítani ennek hamisságát és azt, hogy az osztályok egymással való versenye az emberiség küzdelmében csak episodus jelentőségű, episodusa a nemzettestek kifermálódási nagy munkájának. Az emberiség egyetemében helyet követelő osztályöntudatnak a társadalmakra ható ereje soha sem lehet egytetemes csak annyiban, amennyiben egyik vagy másik nemzettest kebelében létező ugyanazon osztály törekvése visszahat a másakra és azt ugyanazon czélok megközelítésére és elérésére ösztönzi, de sohasem azonos eszközökkel és módozatok mellett, mert ennek útjába áll az a vérmérséklet, melyet a természet adományozott a különböző földrészekben küzdő osztályokat alkotó embereknek. Örökös hullámváz tapasztalható így az emberiség életében, mert amikor az egyik földrészen célhoz ért valamelyik osztály, mire a másutt utána törekvő hasonló osztály ezt a célzt megközelítette, már az előbbi új cél elérésére kényszerítetett, már újabb alakulás csirája bukkant föl az emberi gondolatvilágban, már új jelszó igyekszik a jog köntösét magára öltetni, s az emberek tekintélyes tömegei új formában hirdetik önmagukat elnyomottaknak, és az állítólagos elnyomók ellen új harcz vette kezdetét.

A társadalomtudomány nem merülhet ki az osztályküzelmek elemzésével. Ha azt hiszi, hogy csak az anyagiakért való kemény osztályharc az igazi történelem, ha úgy hirdeti, hogy a társadalomfilosophia csúcspontján ez az elmélet áll: akkor szűk ennek a tudománynak a látóköre, akkor az egész földet felölelő emberiség belső életének nagy mozgalmait iránt nincsen érzéke, akkor csak az emberi test kielégítésének a tudományát hirdeti és nem látja a természet megfejthetetlen munkájával azonos, titkos szellemi életnek a testnél sokkal hatalmasabb munkáját, mely rombol és teremt, népeket töröl el a föld színéről és varázsol elő újakat, egyiket kicseréli a másikkal, ezt beleolvasztja amabba, emezt halálra ítéli, amazt halottaiból támasztja föl és ismét beledobja a világv verseny sodrába.

Ennek a küzdelemnek a gyűrűiben hányódnak ide-oda az egyes osztályok és intézik a maguk kisebb csatározásait egymás ellen anélkül, hogy a velük együtt akaratlanul is vívott ama nagyszabású harcok kimenetelére saját céljuk szerinti irányító befolyást gyakorolni tudnának.

Az emberiség küzdelme nem egy az osztályharcokkal. Az azt kisajátítani akaró törekvés csak vaklárma. A jog nem ezen a címen válik egyetemessé, az igazság abszolútussá, mert itt a cél megvalósulása szülőoka lesz újabb, terhesebb zsarnoki önkénynek, melynek nyomása alatt ismét csak milliókat számláló tömegek fognak nyögni és szenvedni és újabb harcra szorítottatni. Pedig az egyetemesnek hirdetett emberi boldogság nem állhat fönn és nem létesülhet zsarnoki uralom mellett. A jog fogalma kitörlődne az emberiség szótárából és gondolatából, ha létezését a jogtalanság nem bizonyítaná, nem tenné szükségessé és szívárványként nem ragyogtatná a képzelet és vágy elérhetetlen látóhatárán.

Éppen ezért a jog a maga egyetemes jelentőségében nem egyik vagy másik társadalom vagy osztály alkotta rendszabály, nemcsak az enyém-tied kérdése, nem a javak bírásának törvényekbe foglalt formája, mely a váltakozó erkölcsi fölfogás után igazodni kénytelen, - hanem egy változhatatlan ősforrása a mindenségnek, melyet csak az emberi önzés szokott koronként arcúlni, melyből származtathatja a maga igazát az ember, az osztály, a társadalom, a nemzet és az egész emberiség.

Hol keressük és főként mi módon ismerjük föl ezt a jogot, mely egy magával a mindenséggel, abban él, az által hat és uralkodik rajtunk, mely forrása, de egyúttal igazolása is az emberiség minden küzdelmének?

Saját létezésünk okán kívül nincsen örök titok pecsétjével lezárva semmi, mert elkövetkezendő évezredek kutatásainak eredményei a tudás tárházába sorozhatnak olyan tényeket és valóságokat, melyeknek létezését ma még a hit gyöngye világitásánál sem sejtheti az ember. És ezeket nemcsak a természet erői dobják fölszínre, hanem napfényre csalogatja azokat az emberi szellem, mely nem szűnik meg fürkészni es alkotni soha, még akkor sem, ha talán a gyomor már semmi anyagi jó után nem vágyakoznék. A szellem nem hagyja abba a természet erőinek párosítását, hogy újabb eredményekkel lepje meg a világot.

Egyetlen agyvelőben sejtelve támad valami lehetőségnek, melynek még csak elmosódó körvonalai derengenek az agyvelő dúcsejtjei közt; nem is tud neki nevet adni, de érzi, hogy e határozatlan gondolatembryum növekedését nem fogja immár megakasztani semmi hatalom. A siker előmozdítói, a kétely, a tagadás, a rágalom, a tudákos kicsinylés gyülekeznek, ámde, mint a nap-sugárban meglátszó porszemek, a megpendített gondolat millió részecskére omlik és befurakodik az emberek gondolatvilágába, – akaratlanul tömeggondolattá lesz és megkezd az érlelődés nagyszerű munkáját, hogy egyszer csak, egy rendszerbefoglalásra képesített agy földolgozván az anyagot, mint új vívmányt, mint valóságot helyezze oda az emberiség asztalára.

Am az eszmék mezején sincsen megállás. De míg az anyagi javak forrásául szolgáló vívmányok a reá vonatkozó gondolatok tisztázódásának fáradtságos útját megteszik, addig ugyanezt az utat az eszmék jóval hosszabb kálvárián át teszik meg. És itt az utat szenvedés és vér mutatja, mert csak így hatolhat előre az emberiség, s még sem tudja világosan megjelölni a végcélt. A tökéletesedés nem ez, mert ez csak az út; végső határt az emberiség rendeltetése mutat. De hiszen egyik évezred ásta sírba hanyatlik a másik. Az elme átölelheti-e hát a fejlődés egész körét? Dicsekedhetik-e megállapodott, többé meg nem dönthető tételekkel csak egyetlenegy bölcsészeti rendszer is? Vajjon a tökéletesedés kötelessége-e az emberiség ren-

deltetése, vagy inkább egyenes kényszer a fejlődés, melynek méhe az idő, mely szüli az emberek gondolatait, a tényeket, az eredményeket? Létezik-e egyáltalában cél az emberiség életében olyan értelemben, hogy ezt az egész lássa maga előtt; vagy pedig a részek külön harczi messze a rendeltetés határától visszazökkennek az emberiséget vagy annak részeit oda, ahonnan a célért küzdeni elindult? Nem! A végezel a mindenség gazdálkodása, mely az élet föltételeit megszabja, pusztít azért, hogy újra teremthessen, átváltoztat azért, hogy örök mozgása ne szüneteljen; erőt erőre halmoz, sokszoroz és oszt, de végkép soha semmit el nem enyésztet. E harc között, mint vadász, áll az emberiség, hogy céljaira szükséges eredményeket elfogjon, létesítsen, szolgálatába kényszerítsem

A természet erői pedig szakadatlanul végzik munkáikat, s vájjon a valóság erejével állítható-e, hogy a haladást az az akaraterő mozgatja, melynek indító gyújtópontja az ész, s nem-e inkább az ész maga ama természeti erőnek egy testetlen szikrája, mely világokat űz tova az űrben? A mindenség fejtegetésében nem áll rendelkezésünkre semmiféle alaptétel, bármilyen mértékben hirdesse is a tudomány valamely tételnek igazság voltát, mert rajtunk kívül a világok milliói keringenek és egyiknek az élete a másakra gyakorolt hatásoktól függ. És amidőn a parányon, a földön nyüzsgő emberiség berendezkedését vizsgáljuk, hol keressük meg azt a valóságot, melyhez viszonyítván ezt az életet, bizonyíthatnánk, hogy e földi berendezkedésben általánosan érvényesülő igazságok foglaltatnak?

Az állati élet fölött valónak hirdetett halhatatlanságunk büszke hangoztatása sejteti velünk, hogy, amidőn elismerjük az egyetemeshez való viszonyunk szükségszerűségét, mint részecskéék, csak akként alkothatjuk az egyetemeset, ha földi elrendezkedésünk nem hat zavarólag az egyetemes harmóniájára. Egy fogalom, egy cél, amelyhez cselekvésünk illeszkedik, az általános igazságot csak úgy közelítheti meg, ha ki tudja mutatni, hogy e fogalom, e cél bennefoglaltatik az egyetemesben, melyben nincsen dissonantia, ha annak munkájában osztozik, annak hű tükrét viseli arczulatán. Másként ez a cél nem az emberiség java, hanem csak egy részé, egy osztályé, egy társadalomé. Ám, ha a cél eredendő okát föllelte az egyetemes

természet rendjében, akkor igenis elkövetkezhetik az egyetemes igazság uralma.

Az egyetemeshez való e viszony elismerése nélkül az emberi tevékenység és csonka tudomány igazolását csak az örökös bírnívágyásban találja, amely szüli a soha meg nem szűnő harczol, szenvedést. E nélkül ingoványra épült az emberiség békéje, a társadalom, mert az erő uralma az iszapba taszítja a gyöngébbet, ahonnan forradalmak árán iparkodik szabadulni. Minden elért törekvés csak úgy éreztetheti a maga megnyugtató hatását, ha a gondolkodó ember föl tudja ismerni benne az egyetemes világrend törvény- és szükségszerűségét. De hogyha csak egyes, bármilyen széleskörűnek is látszó osztály vagy tömegérdek sugallotta a létrejött törekvést, már elvesztette az általános igazságnak a jellegét, mert amely alkotást csak milliók ismernek el igazságnak, ellenben milliók mint jogtalanság ellen küzdenek ellene, - az nem tarthat számot arra, hogy indító okait az egyetemes igazságban találhassa föl.

Szárnyaljunk föl a gondolattal a világegyetem megismerhető complexumába s onnan származtassuk le a világrend törvényeit, hogy a társadalmi alakulások fajaiban föltalálhassuk az emberiség egyetemes céljának igazolását, megállapíthassuk ennek vagy annak az alakulásnak törvényszerűségét és jogsultságát. Van egy szilárd pont, melyre az emberiség bizonyos formák közt való élete és részekre tagozódása a jog erejével támaszkodhatik, melyből sugárzik a minden ellentmondást lefegyverező emberi törvény. Ez a megingathatatlan pont nem az a formája a hitnek, mely csak tehetetlenségünk vergődő megnyilatkozása, félelem a halállal bekövetkező átváltozástól, mely annyi ezeréves élete után sem meri bevallani, hogy a természet már eddig is fölismert jelenségeiben fölmutathatók olyanok is, amelyek az átváltozáshoz kapcsolódó hit épületének számos köveit tördelték ki. Bizonyítatik ma már, hogy parány okban gőzgépek ereje szunyád és ha még e parányok hegyeket elmozdítani képes egyesítése nem is lehetséges, vájjon ki van-e zárva amaz idő elkövetkezése, amikor föl ismerik a természeti erők egyesítésre szükséges alkalmazhatóságát és e parányok ereje egy csapásra megváltoztatja hitünknek minden tételét a világegyetemről.. Ámde ekkor ne is állítsunk föl tételeket részigazságokból, akkor ne is tartsunk osztályküzdelmeket egyedül üdvözi-

tőknek, hanem valljuk be őszintén, hogy célunk csak az: emberi önzés szülötte, mely hasznát mások keservein keresi; akkor ne ezen az alapon hirdessük az egyetemes igazság, jog, akaratszabadság rendszerét, mert ezt a legnagyobb rendszerkészítő, a természet fogja menten agyonsújtani.

Nem tudjuk kapcsolatba hozni rendeltetésünket, létezésünk okát, célját a végtelenségben rohanó világokon létezhető valóságokkal; ide vagyunk lánczolva a földhöz szenvedéseinkkel, véghetetlen boldogtalanságunkkal, vágyainkkal, – annyszor csalhatatlannak hirdetett igazságaink is tehát csak e parányi világ önző megállapításai addig, ameddig ez az igazság eredendő okát és forrását nem a nagy természet parancsoló rendelkezéseiben találja föl. E részigazságok csak abból a célból rendszerbe foglalt tételek, hogy a tömegek emésztő viaskodásában össze ne törjön az az egyes, kinek ereje csekély ahhoz, hogy megbirkózzék a hatalom gyakorlásához szükséges föltételek nagyobb mennyiségével rendelkező kiváltságosakkal, vagy a többi élére került osztályokkal. És mert a társadalmak ütközőpontja mindegyre változik, az ösztönök ereje nem engedi érvényesülni azokat a tövekvéseket, melyektől az egész emberi nem remél boldogságot: fictiók az osztályérdekhez forrott szabadság és jogtételek, mert ez, de bármiféle uralom is, alávetetteket, elnyomottakat tételez föl elkerülhetetlenül, és ekkor ez uralom igazsága nem egyetemes igazság.

De hát hol található föl az a mérték, melyhez szabható volna az emberiség törekvéseinek jogossága? Miféle társadalmi vagy népalakulat az a forma, a mely megvalósulását nem rész igazsággal, hanem a természet rendjére alapított általános igazsággal okolhatja meg, melyből, mint csirából, fakadhat és nőhet az emberiség boldogsága? A megszerezhető »jó« volna ez a mérték? Nem! Mert a természetünkben gyökerező lustaság, mások kárán igyekvő szerzési ösztön minden egyéniségben más alakban és terjedelemben jelentkezik, s végeredményben ezren élvezik a jót s milliók sóvárganak utána, vagy veszítették azt el. A végzett munka szabályozott jutalma sem lehet a mérték, mert hiszen millióra osztható képesség, erő, akarat, lelki és testi kiválóság, elmaradottság meg nem mérhető és értékelhető; a közjavak egyforma birtoklásának a vágya, vagy megvalósulása pedig a kitarítottak tömegét fogná elővarázsolni a dolgozók

rovására, és minden szellemi képesség magatökéletesítő erejét tenné tönkre. Miféle jogalkotás bizonyítaná itt azt, hogy egyetemes igazság vette át a maga uralkodását? mikor minden egyének egyedüli törekvése volna szabadulni a munkától furfanggal, hazugsággal és fölemelkedni a dolgozó méhek milliói közül a harácsolásra rendelt intéző herék kategóriájába? És vajjon elenyésztené-e ez a társadalom a természet alkotta határokat, a szervezetünkben adva levő ezerféle vérmérsékletet? Vagy inkább a második Bábel torony épülne föl, mely kétségtelen összeomlásával megsemmisítené az emberiség eddig összegyűjtött kincseit?

A természet életrendjében nincsenek ilyen zökkenések. Ott minden valóság egy cél szolgálatában áll. És hogyha látszólag rombol is és egyes dolgokat halálra is ítél, ennek az ítéletnek az eredendő oka sohasem az, hogy, saját magát táplálván, létező alkatrészeket emésztszen föl. hanem csak az, hogy a szükséges harmóniát létrehozza és ellentéteket egyenlítsen ki. Ez azonban nem azonos a gyomor emésztésével, a bírnivágyással, a test ingereivel. Az ember szellemi fölsőbbsege nem lehet rabszolgája a gyomornak, amikor fönnen hirdeti a tökéletesedést, a tökéletesre való törekvést; amikor lángelmék alkotásaira mutathat rá, melyek mértföldmutatói a tökéletes felé haladásnak. Ám, ha ez kétségbevonhatatlanul áll, akkor az emberi törekvés a maga okát olyan egyetemes érvényű törvényre alapíthatja, mely azonos magával a világrendet tükröztető természeti törvénnyel.

Nem is keressük az egyén, vagy egyének tudatosan összehozott csoportjának akarati szabadságát a természet törvényeiben, mert ezt csak úgy lelhetnénk föl itt, ha minden emberi cselekedetet úgy tekinthetnénk, mint amely nem is az ő cselekedete, hanem általa, mint vak eszköz által, a természeti erő nyilvánulása, megjelenése; de ekkor azután nincs is szabad akarat és az ehhez kapcsolódó bölcsészeti tételek egy csapásra halomra dőlnek.

A természet szemlélete, a tapasztalati tudomány, a szociológia a megfejtés kulcsát nem adja külön-külön a kezünkbe. Ha az eddig nem ismert valóságokat létrehozni képes emberi szellemet függetlenül bíráljuk a világtesteket mozgató természeti erőtől, akkor láthatjuk meg az előbbi csorbáit, éktelen-

kedo púpjait, az akaratszabadság elméletének tátongó üregeit. Mert nemcsak a szervezetet és annak mechanikai mozgását befolyásolják az ösztönök, hanem az egész érzelmi és szellemi világot. A remény, a vágy, bánat, öröm, alázatosság, gőg, boszú, lemondás, mind idomítói a cselekvésnek. S ez érzelmek nemcsak az egyén, hanem a tömegek érzelmei is. Minden élő ember bármely érzelme hatni törekszik a külvilágra s így gátakat állít a másik elé; a tömegekben pedig erőszakos kitérésekben jelentkezhetik. A társadalmak törekvésének útja körösztözi egymást. A nyelvek által elkülönített népösszeségek, a faj által megkülönböztetett csoportok külön célok felé törnek. És itt nyomorult semmivé törpül minden humanizmusra alapított elmélet, mert mindenik a saját célja elérhetése végett ezreit alkotja meg a törvényeknek, rendelkezéseknek, a cselekvési szabadságot korlátozó, irányító szabályzatoknak, amik között, mint béna koldus, ténfereg az egyes és soha se tudja, melyikbe ütközik bele. Az egyén bénultan támolyog a rendelkezések tömegében. Sokszor sejtelemmel sem bír a szabályokról, amelyek a társadalmak és államok rendjének érdekében alkottattak meg, mégis vagyoni, vagy erkölcsi javainak elvesztésével bűnhődik. Mindezek tagadásai az egyes akarati szabadságának. Államcélok megvalósításának, új társadalmi rend megteremtésének lehet-e hát egyedüli vezérelve az akaratnak tökéletes szabadsága?

Am, hogyha a világrrend csak a cselekvési szabadságnak ekkora megterhelésével biztosítható, akkor lehet-e alapvető igazságot hirdetni anélkül, hogy figyelmünkre ne is méltassuk a természet háztartását, mely visszautasíthatatlanul parancsol nekünk? Tudományos elméletekkel egyetlen embert sem lehet igazgatni, nem hogy népcsoportokat. És csődöt fog mondani minden társadalmi elmélet, mely csak az embert nézi s nem igyekszik fölhatolni ama régiókba, hol a természet ura láthatóvá válik, ahonnan letekintve, az emberek küzködése gyermekjátékként tűnik föl a természet hatalmával szemben és ahonnan meglátható az is, hogy az emberiség minden törekvése csak a természet erejének irányító befolyása mellett érvényesülhet, tehát csak azon belül van jogosultsága.

Vajjon nem volt-e olyan jog és igazság szabályozója egy már letűnt társadalmi rendnek, mely ma tételes törvénynyel tilalmazott bűncselekmény és merő jogtalanság a köztudatban?

De hiszen a haszon, bírnivágyás alapjain álló köztudat a maga örökké változó formájával nem lehet indító ok a jog és az igazság tekintetében, amikor a természet reánk ható örök törvényei állandóak és változatlanok. Mert igaz ugyan az, hogy a természet az évezredek tovatűnésével áthasonítja az ember testi és szellemi életét; kialakulhat ennekfolytán oly társadalmi rend, mely az emberiség békességét más, eddig nem ismert módon értelmezett akaratszabadságból származtathatja és igazolja, és ekkor hazugságokká fognak válni ma létező igazságok, jogi formák és rendszerek; ámde a természet állandóságot mutató rendszerében fölismerhető egy szintén nem változó igazság, mely független a természetnek az emberiségre gyakorolt, átváltoztató hatásától, mely önmagában elegendő valamely, az embercsoportok egymás melletti elhelyezkedésében látható tünet oly mértékű igazolására, mely az időmúlás ezredéveket jelentő lépéseivel változásnak alávétve nincsen. A kérdés csak az, mi ez az igazság?

Amikor az akarat a természet reánk hatni soha meg nem szűnő irányító hatásánál fogva egyik mozzanata a mindenséget igazgató erőnek, akkor a jog meghatározásában a kiinduló pontot ott kell keresnünk, ahol már az emberiség társadalmakra, csoportokra oszlása fölismerhető, ahol már rendszabályokat alkotnak, melyek irányítják az emberiség harcát, ahol már föltételeket szab az erősebb a köz örve alatt az élet megkívántóságainak miként való megszerzéséhez, ahol már elméleteket építenek föl az igazságról, egyedáruságot létesítenek az erkölcstől, a jogról, a hatalomról. A másik kiinduló pont ott kell hogy legyen, ahol a fajok kifermálódnak, csoportokká tömörülnek, megszületik a kapocs gyanánt szolgáló nyelv, szétárad a szervezetben a közös sors tudata, megalakul az állam, ennek keretén belül osztályok keletkeznek, közös előnyökért vetelkedni kezdenek, és az egésztest összetartani hivatott államjog hatályba lép, megszabja az egyéni akarat kiviteléhez szükséges formai kellékeket, azokat törvényként hirdeti ki és légióját parancsolja meg a jogoknak és köteleességeknek.

Itt kell föltalálni a természet parancsolta, nem befolyásolható igazságot, hogy megállapíthassunk olyan jogot, mely nem vitatható el semmiféle elmélettel, valaminthogy nem vitatható

ennek vagy annak a természeti erőnek a létezése és ható képessége.

Nincsen semmiféle különbség az egyéni és a közakarat között a természeti akaratra támaszkodó létezés jogánál fogva. Létezik-e azonban akarati szabadság, mely indító okát az ember vagy az emberek csoportjának benső erőktől sugallott elhatározásából merítheti? Hiszen a közakarat, mihelyt éreztetni kezdi hatását, abban a pillanatban gyökerében támadta meg az egyén akaratát, s mert nem támaszkodhatik kivétel nélkül az összeség akaratára, egyúttal nem is érdemli meg a közakarat nevet. Nem egyéb az, mint a tömegek akaratának megfélemezése, az emberi társadalmak egyensúlyának biztosítására szükségesnek ítélt rendszabály, amit akár önző, akár egyéb célból egyes kiválóbbak alkottak meg. Sőt a közakarat épen azt igazolja, hogy szükség van a millió felé ágazó egyéni akarat megrendszabályozására. Ám ekkor minden bár évmilliók után bekövetkezhető társadalmi berendezkedés híjával lesz, mint amiként a múltban volt és a jelenben is van, minden akarati szabad elhatározásnak.

Minden embernek, osztálynak, társadalomnak kimérni azt, ami őt megilleti, még akkor sem lehetne, ha az egész föld sorsát egyetlen gyűjtőpontról, egyetlen személy igazgatni képes is lenne; – sőt ekkor volnának az emberek milliói bebörtönözve, ekkor volna minden haladás szárnya lemetszve, ekkor kapnák igazán adagonként a kenyeret az emberek. Hiába köröszöljük el a végtelenségben még pillanatot sem jelentő századokat a liberalizmus, a demokratizmus, a socializmus vagy talán a humanizmus századainak, száz ember közül kilenczven mégis rongyos, mégis éhes, mégis jog nélkül való; a társadalmak a harcot újra kezdik, mert az egyik markából kikapart kenyér hiányzik az előbbiekből s a gyomor nem egyenlő emésztőképességű! Hiába emelte a kereszténység százezreit a templomoknak, – szelleme szerint száz közül egy ha tud lemondani, emberi szívvel szeretni. – Hol lelhető meg itt a benső lényünk-ből születő igazság, a melyhez mérhető volna az emberek, a társadalmak, a nemzetek joga? Nem segít ennek fölismeréséhez az emberiség történelme útján leszűrődöttnek látszó egyetemes fölfogás, amelyben minden ember látszólag megegyezik, amelynek ellenkezőjét nem tartja igazságnak. Mert épen azért,

mivel a fölfogások homlokegyenest ellenkező tartalmú harczaiból szűrődött le, nem biztosíthat semmi a felől, hogy most már ez a harcz végképen megszűnt. Ez tehát nem a jog alapján nyugvó igazság, mely kizár minden különvéleményt, melynek fölül kell állania minden érdeken és hatalmi harczon. - Ez az út csak az igazságoknak ezernyi fajához vezet, melyek emberi vágyak méhéből születnek, amelyek hű tükrei ugyan az egyes korszakok uralkodó nézeteinek, eszméinek, de amelyek összeségükben sem adják azt az igazságot, melynek a joggal egyenértékű foganatját a természet ereje adja meg.

Ne zavarjanak a »jog«-nak fejlődési mozzanatai. Hiszen a továbbfejlődés útja beláthatatlan, s itt nem a törvényekkel védett rendről és emberi javokról van szó. Az ezután kihirdetendő jog nem tarthat számot nagyobb maradandóságra, mint bármelyik, ma már jogtalanságnak nevezett jog. A jogból jog nem származik, csak a társadalom alkot szabályokat ezen a czímen. Az erkölcs sem szülőanyja a jognak, mert erkölcstelen tény lehet holnap az, amit ma az erkölcs dicsfénye övez. - Csak a jogból merített rendszabályok pályafutásában van fejlődés, mely alkalmazkodik az ember, a társadalom mindenkori kívánalmaihoz. Az igazság gyúrható valami, melynek külön gyűjtőpontja fészkel minden agyban; az ellenvéleményre, száz-félé társadalmi rendszer utáni vágyakozásra, véres kitörésekre, tömegnyomor előidézésére, a gazdagságnak kevés kezekben való fölhalmozódására, személyek kizsákmányoló uralmára tehát bő táplálékot ad. Az igazság jogczímén előáll maga az államhatalom és, hivatkozva a közakaratra, törvényekben szabja meg, mit tart igazságnak; jogbeli hátramaradással sújtja a hozzá nem alkalmazkodókat, nem törődvén azzal, hogy a közakarat czíme sokszor milliók érzületével áll ellentétben. S egyszer csak elavul ez a törvény is, és keres az állam új alapot új igazságokra.

Az emberiség életében ezek csak részletek. Jönnek a fajok, a népek, az államok egymással szemben táplált igazságai, miket a jog palástjába burkolva keresnek. Jó az érvényesítés eszköze, a háború, a forradalom, ezeknek joga, amit világhírű gondolkozók ismernek el igazságnak. Pedig ezek az igazságok önmagukban hordozzák saját tagadásuk csíráját. Az az igazság, mely a mindenkori művelődésnek a tükrében látható meg, legyen

ez a művelődés a legvadabb középkori, csak egy állapotot jelző üres szó.

Ne keressük a joggal egyet jelentő igazságot a hit birodalmában, mely csak hiányos igazat tud, legalább az életben, szolgáltatni; ne keressük forrását az erkölcsben, mert egyetemes érvényű erkölcsöt elképzelni is lehetetlen; ne keressük a fejlődő művelődésben, mert az emberi szellem koronként megbénul, kiapadónak tűnik föl s, újakat termelni nem tudván, a régi kincsek vesztegetésével tölti idejét. Annak az embernek az igazságát kell megtalálnunk, akinek akaratszabadságát millió akadály korlátozza, aki része a mindenségnek, aki nem tud szabadulni ösztöneinek karmai közül, akinél összehangzóbb életet él egy virág, melyet életre hív a tavaszi nap melege, illatozni készlet a reggeli naptól fölszárított harmat és elmúlni kényszerít a dér. Kapcsoljuk be az embert az egyetemes világrendbe, melynek munkájában neki is rész adatott azért, hogy ne legyen hiány az egészben. Mint a világegyetem alkotó részét, mely nélkül csonka volna e művészi alkotás, tekintjük az embert, a társadalmat, amelyek nem szabadulhatnak a rájuk ható nyomásoktól, amikre irányítólag hat a napsugár, a tér, az idő, de akinek bármiként száguldozó képzelmei elé mégis tilalomfát állított a végtelenség. És itt meg fogjuk találni az igazságot!

A tudás épen úgy nem egyenlő az igazsággal, mint a hitetlenséggel. Ámító az, aki a tudást, annak pozitívus vívmányait az absolutus igazság és jogosultság alapjául elfogadja; de ámító az is, aki az emberiségnek újabb eredmények kifürkészésére való hajlamát és törekvését a hit, az erkölcs hanyatlásával hozza kapcsolatba. Hiszen érezzük a sejtelmek fátyolán köröszkül is, hogy a mindenség egységes és összefoglaló törvények uralma alatt áll.

Az igazság maga az ember, az emberek egyesüléséből eredett társadalom, a társadalmak összefoglalásából idők folyamán kiforrott nemzetek. I\z emberiség gondolkozását a fejlődés folyamata alatt reá gyakorolt hatások irányítják, azok tisztogatják az eszmék termelésére képesített agyvelőt. A természet-tudományok bizonyítják, hogy a visszafejlődés csak látszólagos, hibája az ember fölfogóképességének, mert ennek alapoka csak a föld átalakulása, fölületének, világtájainak változása. A művelődésben való súlyedő és emelkedő irányzat ezzel áll össze-

függésben és azzal a jelenséggel, hogy a természet sokszor leg-tökéletesebbnek látszó alkotását ítéli elmúlásra, de csak azért, mert érzékeinkkel nem tapasztalható valamely irányban meg-zavart harmóniáját állítja helyre. És itt harczba száll az ember a természettel. E harcz ott vette kezdetét, ahol az ember leg-gyámoltalanabb volt a még ki nem ismert természeti erőkkel szemben. Rájött, hogy embertársa is ugyanazon kényszerítő okok behatása miatt küzd; de maga az ösztön, a test ingerei odavezették, hogy az erőt, a képességet egyesítsék, egymást megértsék. Ennek szükségét fölismervén, már tudatára ébredtek egymás ama jogának, melyet odakinált számukra maga a ter-mészet. – Ezzel azonban megindult az egymás elleni harcz is, mely a közös célért munkáló egyének közötti közérzület ki-alakulására vezetett. Hogy az egyén szervezetében jobban ér-vényesülő physikai erő a gyöngébbel szemben az erősebbet több-nek megszerzésére ingerelte, ez mit sem változtat a már sejtett igazságon, mely távolról sem a gyöngébb egyoldalú igazsága volt, mert hiszen a mindenségnek egyetemes és nem változó törvénye az, hogy önmagának életét, emberi akarattól függet-lenül szabályozván, kívül esik az emberi tudáson annak meg-értése, hogy mi okból oly buja a délvidék növényzete, s mi okból nyomorog az észak törpe cserjebokra.

Az emberiség életében a harcz azért folyik, hogy az akarat korlátait eltávolítsa. Ez a harcz egyenlő a végtelenséggel, mely tehát az igazság felé való haladás útja, az egyetemesség örök szabálya. Hogy a célok hasonyszerűsége mellett több, vagy igen sok, egész tömegeket kitevő egyes találkozik, ez a törvénynek csak megerősítése. Az igazság távoli fénye ott csillan élénk, ahol valamely törekvés ellentétbe jut azzal a szabálylyal, hogy senki sem sértheti meg az egyetemesnek ama törvényét, mely szerint minden létező a saját erő kifejtésének természeti alap-okát egyetlen közös szabadságból kell hogy származtassa! Ha ezt megsértette, előáll a jogtalansággal azonos igazságtalanság állapota, mely azonnal fölismerhető. Ekkor születnek meg a társadalmi törvények, mint szükségszerű korlátok, melyek azonban csak akkor érdemlik meg a jog és igazság nagy nevét, ha szabadságot nem a szabadság romjain biztosítanak. Ezért is nem lehet tökéletes az államakarat, mert az egyén akarat-kifejtésének néha túlságos megszorításához vezet, ami viszont

ellenkező törekvéseknek a melegágya lesz. Az államakarat szabálya szerint jogos csak az, amit ilyennek kinyilvánít, ezzel szemben minden akarat tilos cselekmény, vagy pedig olyan cél felé tör, mely igazolását az érette vívott küzdelem sikerében találja meg. Ámde, hogy ha a társadalmak által óhajtott cél a sikerben megtalálhatja a maga jogosultságát, bármi lett legyen is a tárgya, és hogy ha ezt a kivívott célt, eredményt az államakarat törvényes jognak jelentheti ki: akkor ez nem a fejlődés menete lesz, hanem olyan körforgás, melynek mozgó gépezete az ember bírasi, szerzési, uralkodási ösztöne, mely őt hol több javak élvezettségéhez juttatja, hol a már szerettek elvesztésére kényszeríti.

Minden jogrendszernek, melyet a tudomány, a társadalom, osztály, államakarat eddig létrehozott, abban van ősi fogyatékosága, hogy nem az egyetemes igazból merítette létezésének okát, hanem a célszerűségből, a hatalmi kérdésből, s végeredményében azután jogok elavulásáról kell állandóan beszélnünk. Pedig akkor, amikor a természet alkotó ereje az emberi érzelm, a nyelv, a vérmérséklet, a faj révén nemzeteket hoz létre a föld hátán, ez alakulás nem önkényes emberi mű, hanem a tapasztalásra képes ember által fölfogható, megérthető világrend szükségszerű nyilvánulása. Ha tehát az ember szabadságát nem a világrendet előttünk mutogató természet tényeire támaszkodva, hanem azért korlátozzák, hogy e korláton kívül állók az élet javainak a többiek rovására minél bővebb tömegéhez jussanak, akkor a jogtalanság állapota áll elő, holott az ember a természettel való viszonyában az ellenkezőre tarthat számot. Ha pedig maga az állam is létezésének okát egy egyetemesen ható okra vezetheti vissza, akkor az egymás mellé csoportosult államok joga és igazsága sem lehet különböző, ennél fogva az általuk kijelentett akarat sem állhatna ellentétben egymással. Azt bizonyítja ez a tétel, hogy minden emberi cselekedet, melyben a hasonlóság fölismerhető, hasonló forrásból merítette okát. A föladat csak az, hogy az állam, mely gyűjtőmendezése a szétfolyni kívánczó egyéni akaratnak, fölismerje a törekvésekben megnyilatkozó egyetemes vonást és ezt jelentse ki megtartandó szabálynak. Ha ezt cselekedni tudja, akkor hivatkozhatik arra, hogy nem nyűgözte le a különben is eredendőleg béna akaratszabadságot; szükséges és az egyetemes össz-

hang s fejlődhetés érdekében parancsolóan elismerendő korlátokat állított föl és nem jött ellenkezésbe a joggal! E vezérfonalba fogózva mutathat reá a közakaratra. Ez az a bűvös erő, mely a tömegek kormányzására szükséges államakarat elvitázhatatlan lényegét fölismertetni képes a soha sem elégedett emberiséggel, melylyel szemben azután a külön érvényesülést követelő egyéni, vagy osztályakarat magán hordja az igazságtalanság bélyegét. Ebben nemcsak az a parányi jogosítvány foglaltatik, mely szerint minden létezőnek joga van az élet anyagi megkívántatóságaira, mert ez csak a test jogát jelentené, hanem benne foglaltatik ebben mindaz, ami arányban áll a testi és szellemi végzett munka súlyával, jelentőségével, ami ezeket mint ható tényezőket képes behelyezni az egész emberiség hasonló törekvéseinek körzetébe.

A »jog« fogalmi tisztaságában a világrend megillető központi napja, melynek éltető sugárzásához minden valóságnak eltörölhetetlen igénye van annál fogva, mert egyformán alkotó részei a mindenségnek. A »jog« a maga szüzességében kifejezője az egyetemes világrendhez való viszonyunknak, mely oknál fogva tartalmát az időmúlás jogtalansággá semmiképp sem változtathatja. A »jog« e fogalma az az energia, melyből buzog minden emberi küzdelem. Ennek fölismerése nélkül minden állandóságot tagadnunk kellene, mert hiszen minden szabály, melynek rendeltetése az állami és társadalmi rend biztosítása, ezerféle intézkedést szül, amiknek ősi forrása nem lehet a jellemzett »jog.« Az igazság csak azért látszik különbözni a joggól, mert az előbbi a természet szakadatlanul más és más alakban, tapasztalati eredményekben jelentkező megnyilatkozásainak emberi értelemmel magyarázott munkája, az embereknek ebből eredett változó érzése. Ez fejlesztendő közérzülétté, hová az összeség érdekeinek tökéletes kiegyenlítéséül elfogadható legyen, s akkor megfelel a jognak!

Ezt az utat bizony szenvedés, nyomor, vér jelölik meg; de soha sem omlott még érette vér haszontalanul, mert az emberiség útjából mindig nehéz sziklát hengergetett el. E jogért folyik a végelethatalatlan harc. A tudomány által fölölelt minden viszony, melyet a társadalmakban közakarattal címen szabályoznak, csak része, kisugárzása ama »jog«-nak. Azért vagyok köteles korlátozni szabadságomat mások javára,

mert ezek a mások szintén szükséges részei az egyetemesnek, amely őket egyforma törvények uralma alatt hozta létre. Az egyetemességben csak úgy lehet többre igényem, ha annak célját hathatósabban munkáltam. Nem a »természetjog« tana ez, hanem megállapítása annak, hogy akarat, vágy, fogalom, ész, cselekedet, szenvedés, boldogság, mint megannyi okozat a létezés birodalmában, egyetlen okra, a világegyetem rendjére vezethető vissza. Ha a közakarat ennek az alapelvnek hódol, ha minden kijelentésén, mint a virágon a harmat, ott csillog annak félre nem magyarázható tudata, hogy jogosultságát az egyetemes rend alaptörvényeire fektetheti, akkor intézkedései csak azért lesznek egyesekre vagy tömegekre sérelmesek, mert ezek önző céljaik miatt nem bírják fölismerni ama vonást; de ekkor azután át is csaptak küzdelmükben a jogtalanság mezejére. Ennek fölismerése nélkül az egyes ügy, mint az osztály, a társadalom ügy, mint az állam, csak féligazságot szolgáltathatnak.

A jog, melyről szólok, állandóan uralkodik, kísér, támogat; intézményeink fölé odavarázsolja saját jellemünk, természetünk, gondolatvilágunk minden másoktól megkülönböztető vonásait; kijelöli számunkra a tért, melyen munkálkodnunk kell és lehet. E jogon, mint elmozdíthatatlan sziklán ütköznek meg a társadalmi mozgalmak hullámverései. Az egész emberiség sorsára kiható elhatározások, nagy tettek, gondolatok e csodálatosan föl nem ismert okból merítik igazolásukat. És amidőn e jognak sejtelve derengeni kezd a szívekben, midőn még nem ismert hatóképessége nagy kitörésekben jelentkezni kezd, nagy elmék elébe vágnak eszméikkel s már ismeretlenül is megdönteni iparkodnak s kötetek százaival vonulnak föl elébe és bizonyítják, hogy az emberiség társadalmi egyenlőségének kivívása miatta késik.

Az egyén igazsága és joga nem különbözik a társadalmakétól, ezeké is abból a forrásból táplálkozik, mint a néké. A történelmi tapasztalat nem értéktelen lom, nem mód a kiszákmányolók eljárásának igazolására, hanem bizonyíték valamely tétel föltétlen igazolására. Az emberek fejlődése, osztályokká, társadalmakká, fajokká, nemzetekké alakulása semmi más a tapasztalati tudásra nézve, mint történelmi folyamat. A természetben észlelt és följegyzett változások, azoknak kihatása az emberek

nagy tömegeinek elhelyezkedésére; a tömegek harcza egymással, az eszmékben mutatkozó minden termelés, mely irányította az emberek cselekedeteit, mely akármilyen célok elérésére sarkalta, – semmi más, mint történelem. Az emberiség sorsának megítélésében tehát nincsen más kiinduló pont; az ész, a logika, a következtetés tételeket csak erre fektethet, állításokat csak ezzel igazolhat, társadalmi rendszereket csak erre építhet föl. És itt nagyon sivár, egyoldalú volna a tudomány, mely a természet erőit akarja a maga hasznára kiaknázni, ha megelégednék azzal, hogy az emberi cselekvés rugója egyedül csak az anyagi érdek lehet, mert hiszen a természet nemcsak szent, követ, aranyat, élelmet, levegőt, esőt szolgáltat, hanem szokszor rendeltetés nélküli hegylánczolatokat, nem hasznosítható virágmezőket nyújt szemünk elé, hogy szépet alkosson. A természet nemcsak emésztésre szánt gyomrot adott az élő lényeknek, az embernek, hanem szemet a gyönyörködésre, szívet az érzelmek táplálására, lelket vagy agyvelőt művészi alkotásokra épen azért, hogy a maga munkáját mintegy visszatükröztesse az emberi gondolkodás képességében. Ennek is van történelme, ebben is van fejlődés. Maga a gyomor hatalmas követelő ugyan, de miatta épen úgy ölhet az állat, mint az ember.

Az emberiség rendeltetésének sem végső célja, sem kezdőpontja már csak azért sem lehet egyedül a vagyonszerzésre kényszerítő gazdasági fejlődés, mert ezen az alapon semmiféle eddig ismert kor történelmének nem gazdasági célok szolgálatában álló egyes jelenségei megokolhatók nem volnának. Ha az emberiség célja és küzdelme csak e kérdés körüli forogna, már évezredekkel ezelőtt elsovadt volna minden tudomány, költészet, művészet; soha sem született volna meg a humanismus gondolata, soha se jött volna a világra egy Krisztus, sohasem születtek volna ideálék, hősök, hanem egy kiszott váz volna már az emberi művelődés, ha ugyan e nevet megérdemelne még. Ez alapon a jog tárgya semmi más nem lehetne, mint az állati ösztönélet változás alá évmilliárdok múlva sem eső enyém-tied körüli harczának szabályozása.

Nem, e harczban nemcsak az egyén, melynek joga és szabadsága oly fönnen hirdettetik, hanem társadalmak is menthetetlenül elpusztulnának. Társadalmak, faji tulajdonságok, nemzeti egyéniségek nem ezért, nem ezen az alapon képződnek.

Nem ezért tömörülnek, nem ezért foglalják el a föld egy-egy darabját, nem ezért harcolnak a mellettök képződött hasonló csoportokkal.

A természet méhe szül egy külön érzelmvilágot, mely nem sajátja a többinek, melyet egészében levetközni épen úgy nem lehet, mint nem hasonló egyik ember érzelmvilága a másikéhoz, valamint nem egyik falevél a másikhoz: mégis, a hasonló fajú törzsek ugyanazon életföltételek uralma alatt állnak. A természet létrehozott különböző termékeivel teremti meg az összehangzást, nem alkot tehát egyformaságot élő termékével, az emberi nemmel sem. Hiszen az egész föld szertelen méreteinél fogva egyforma tulajdonsággal fölruházott, lakóit sem föntartani, sem újrateremtem, sem tökéletesíteni nem tudná. S hol volna az a csodaszer, mely ekkora emberitömeget egyforma módszerrel kormányozni tudna? Ide amaz erő kellene, mely világokat kerget az űrben, de nem maga az ember, ki egy gyöngé légvonatot után halálos kórt szerez. Hatalmasabb volna ez a szer magánál a természetnél, mert milliókra menő egyesnek megszámlálhatatlan milliárd felé ágazó vágját tudná megrendszabályozni. Semmiféle tudomány nem állított föl eddig és nem fog fölállítani olyan fölvetet, mely az > egész emberiség sorsára zsinórmértékűi szolgálhatna. Mi marad hátra tehát eme vagy ama jelenség megokolására? Maga az. egyetemesen ható természet, mely a maga munkáját történelemnek ismert megnyilatkozásainak tükörén át szemlélteti saját gondolkodásra képesített teremtményével, az emberrel.

Ha a föld csak egyedeket hordozna hátán s ezek egyetlen egyszer sem ütköznének a mások érdekeibe, vágyaiba; ha a föld hőmérséklete ugyanolyan volna az északi sarkon, mint az egyenlítőnél; ha a föld táplálkozásra, élvezésekre használható kincseit egyformán, minden munka nélkül öntené elébe a szájtató millióknak: az emberiség még akkor is részekre szakadozna, mert e részekre oszlás a természet szükségszerű nyilvánulása az atomusokon úgy, mint a társadalmakon. A természet életrendjében pillanatig sincsen nyugalom.

A részek örök forrásban élnek, saját külön világukat iparkodnak minél jobban berendezni. Nem kivétel itt a szervezetbe behatolt kórokat előidéző bacillus, mely, hogy legyőzze ellenfelét, önmagát perczek alatt megszámlálhatatlan részekre.

osztja. Fajok támadnak a föld méhéből, egymás megérthetésére nyelvek születnek. Azonnal szembekerül az élet és halál problémája, s a természet által fejlődésre ítélt erősebb megsemmisítésére tör a gyöngébbnek, vagy azt önmagába beleolvasztja. De fölébred a jognak is a tudata, és, hogy az ember ne a gyomor kielégítése miatt folytasson egyedül harcot, a társadalom önmagának fékezésére törvényeket alkot. Nem az emberiség egyeteme hoz törvényeket, hanem a részek hoznak. A kor szelleme egyensúlyozza e törvények tartalmát. Ám a jogelveknek egy tekintélyes mennyisége minden koron át körösztlvonul, megtartja az életre és a társadalmakra gyakorolt azonos ható-képességét azért, mert egyetemes igazságból fogamzott. Minden társadalom elveket hirdet. Elég egy finom árnyalatkülönbség, már ok keletkezett a küzdelemre. Ezért nem juthat az ember a tökéletességnek ama fokára, a hol változás alá nem eső jogokkal bírhatna. Az a jog, mely nem egyetemes igazságból nyerte a maga létét, lassanként elveszti szabályozó-képességét, bármilyen eszme dobta is fölszínre, s észrevétlenül is újabb jogi meggyőződésnek ad helyet, és a fejlődő élet győzelmet arat az agóniába jutott jogelveken. A régi düledező alapokon megmaradni nem lehet, mert az életfölfogás kisiklott alóla. A törvényhozás mindig lustább az életnél.

Minden ember által érzett igazság csak úgy szolgáltatható, ha fölemelkedünk a néplélek, a természet magas régióiba, behatolunk a társadalmak forrongásának kohójába. Ha nem tudjuk meglátni a természetes alapokat, akkor az emberiség jogrendjében egymást czáfoló rendelkezések avuló mezején fogunk tapogatózni támaszték után. De hogyha fölismertük a társadalmak hullámvásának természetadta tünetényeit, az ezeket előidéző alaptörvényeket; ha a czélt nem az uralomratörés örökös vágyában látjuk, hanem az emberiség olyan küzdelmét ismerjük föl benne, mely azonos magával a világrenddel: akkor világosság gyűl agyunkban és, a végtelen távolban bár, de megsejtjük az emberiség sorsát eldönteni hivatott ama jogot, melyre, mint megdönthetetlen alapra, reáhelyezheti a jövő társadalma az emberiség békességének templomát.

A társadalmak által meghozott törvények hatóképessége pillanat alatt összeomlana, bármely vezéreszme uralomrajutásának eredménye volna, ha érvényességének körzete a föld

peripheriájával akarna egyenlő lenni. Az emberek akaratának elleneszegül tehát maga a természet, és a törvények hozzásimulnak az egyes tömegeket alkotó néptestekhez. Keresi az összehangzást az élő lények életében, hogy hasonlóvá tegye önmagához. Az emberi ész odaszoríttatik, hogy keresse ugyanazt az összehangzást, kerülje az összeütközésre alkalmas szirteteket, tompítsa az ellentéteket. Ám a napnak nem parancsolhatunk, hogy több meleget árasztson a jégmezőkre, kevesebbet a pász-tásszeleket küldő egyenlítő vidékére. Mindenik számol tehát azzal, ami adva van. Hozzáalakul, mint az a fereg, mely, hogy életét mentse, fölveszi az őt környező mező színét.

A népfajok keverednek, összeolvadnak, föl vehetik egymás tulajdonságait; a nyelv átalakul, mellékhatásokat hoz; ugyanazon eszme után indulhatnak egész népcsoportok, holott ez az eszme gyakorlati kivihetőségét más csoportok előtt régen elvesztette: ámde új fajt, új nyelvet az emberi elme sohasem alkothat, ezeket csak a természet erői szülik. És mert létrehozatalához az emberi munka hozzá nem járulhat és csak arra szorítkozhatik, hogy kutassa eredetének okát, erre philosophiai, társadalomtudományi rendszereket építsen föl: adva van a népfajok, a nemzetek magatökéletesítésének a joga, adva van az anyagi és szellemi erői kifejlesztésének az igazsága, a nemzeti fejlődésnek független szabadságjoga! Ez a jog, ez a szabadság általános emberi jog és szabadság, melyet azért nem lehet elkobozni, semmiféle tudománnyal megdönteni, mert ez a Mindenség joga és szabadsága arra, hogy megnyilatkozásait emberi akarattól függetlenül teljesítse a világegyetem titkos műhelyében.

Ebben a jogban és szabadságban rejlik a nemzeti egyéniség anyagi és szellemi erőinek a fejlesztési joga, melyet az egyetemes fejlődés minden részre és csoportra egyaránt érvényes jogosultságának korlátai között talál meg. Mit sem változtat ezen az a tény, hogy ez harcot szít, mert hiszen a természet kötelezi erre. Ott is minden élő lény a világosság, a meleg, a levegő szabadabb, korlátlanabb élvezetére törekszik, ebből a célból még a másik tulajdonságait is kész fölvenni, – épen úgy hat világosság, napfény gyanánt a műveltség mely, ha benső erőiből hatalmasabban fejlődik, magához vonzza, mint a mágnes, a gyöngébbet.

A fajok és nemzetek gyűri egymás mellett így hullámanak, így törekednek, a műveltség színvonalát egyenlősítve, önmagukat az életre megerősítem; így haladnak a tökéletesedés felé, mely évmilliók után lehet csak olyan, mint a tenger felszíne teljes szélsőnd alatt. Valamint az egyén életének minden mozzanata harc az ellenható tényezőkkel; valamint a társadalmak egymás mellett az azonosnak fölismert érdekkörökön belül harcban állanak egymással, - úgy a nemzetekké tömörült fajok egyéniségének gazdasági és szellemi kifejtése szintén harc; harc egyúttal a nemzeti erőnek szellemi fegyverekkel való hatványozása. A nemzeti szabadságvágy megvalósítása azonban a jog bástyájával akként keríthető körüi, ha igazolását az egyetemes világrend szükségyszerű korlátai között föl tudja lelmi. A jog a maga jelentőségében még itt sem lehet kiváltság. A fegyver az a művelődés, mely magával hozza az anyagi boldogulást is, melynek ez önként előáll járuléka. A történelmi tapasztalás igazolja, hogy a természettől életre hivatott nemzeti művelődés a maga hatását hullámszerűen terjeszti a szélek felé. Természetes, hogy legérzékenyebb csapást ama szélekre mér, ahol egy másik művelődés kibontakozási irányzatával találkozik össze. Ámde a természet háztartásában az erősebb a gyöngébb rovására fejt ki sokszor a maga erőit, de sohasem akként, hogy az egyetemes összhang megzavartatnék. Az izmosabb, a benső erők érvényesítésére alkalmasabb faji, nemzeti társadalom a maga szellemi erőivel hódít. Ekként igyekeznek elhelyezkedni a nemzetek. És mert a művelődés nem erőszakot magábanrejtő fegyver, mikor a magasabb szárnyalást vett nemzeti művelődés odakínálja az anyagi és szellemi előbbremenetel módjait a gyöngébbnek: akkor ez egyúttal védelme is annak és semmiképpen sem jogfosztás. E jog épp úgy joga a gyöngébbnek, ha képes ellentállani a beolvasztásnak.

A nemzeti érzés a művelődés emelkedettségének fokán út és mód arra, hogy az emberiség megismerjen egy közös érdeket az egymás mellett való boldogulhatás céljából. E nélkül a külön célokat követő ember, a minden joggal és szabadsággal fölruházott egyén csak kóbor dúvad módjára harcolna önmagáért, s az emberiség ügye holpontra jutna. Az egyén munkaszabadsága értéktelen teher volna, mert az embernek szíve is van, melynek érzelmvilága csak a nemzetek körén át képes átölelni

az emberiséget. A közös jellemvonást, vérmérsékletet, az egészbe beilleszkedő művelődést termő földdarab nem senkié, nem valamennyié, hanem az »övé«, a »családjáé«, a »nemzeté.« Valameddig a megfejthetetlen természeti erők által létrehozott nyelvek szerint helyezkedik el az emberiség a föld hátán, mindaddig hiába ostromolják tudományos elméletekkel a nemzetek létezésének jogát; mindaddig az állami akaratot kijelentő törvény a nemzet egyéniségéből született, amely egyéniség ott csillog minden bötűjén. Szerte a földön csak látszólag folyik a harc a vagyonszerzés bálványa körül; a mélyen látó észreveheti, hogy a fajokat, mint a kristályosodni akaró folyadékot, egy láthatatlan erő tartja bilincseiben, viszi, ragadja egy cél felé, melyet talán még csak sejt, de amely meg van szabva előtte; ragadja a nemzetekké tömörülés célja felé.

Az emberiség csak határozott, de a művelődés által egyenlőszorozott nemzettestek által töltheti be a maga hivatását. Mit sem változtat ezen egyes korok ama jellemvonása, hogy a fajok termelésüknek újabb fogyasztó piacot keresnek vagy hódítanak meg, hogy egyes földterületeken a szaporodás túlszárnyalja a fogyasztóképességet, mert eljő az idő, mikor a termelés képessége annyira általános leszen, hogy minden fogyasztópiac egyúttal termelő műhellyé is lesz. Ebből azonban nem következik általános rombolás és az erősebbek részéről a gyöngébbek leigázása, hanem bekövetkezik az emberiség annyira óhajtott solidaritása a művelődés egyenlő hatásának alapján. Ez állapot nem az állati ember ama törekvésének lesz az eredménye, hogy minden tevékenység rugója a gyomor emésztő kazánja legyen, hanem ama magasabb rendeltetésé, melynek valóságát hirdeti az emberi tudomány. Eme rendeltetés hite, mely keletkezésének okát a természettől ajándékozott szellemi képességben találja föl, egy általános egységbe össze fogja gyúrní a részeknek érzés, fölfogás, jellemben egyező hasonlót; közös, de éppen azért az egyetemesre értékes eszmények magvát hinti el az agy gondolkozásra, alkotásra képes sejtjeiben: türelmesen megvárja annak kikelését és az egyetemes célok nagy egészébe illeszti bele a részek harmóniát teremtő változatos munkaeredményeit.

Az emberiség kisebb tömegekben törtet e cél felé. Eszközül ingyen kegyelméből a természetnek kapta készen a faji, a nemzeti különbségeket, hogy küzdelme ne legyen hiábavaló.

E küzdelem határain belül a társadalom hasonló sorsú osztályainak célja az egyetemes cél felé tör ugyan, de hatástalan epizodus marad mindaddig, amíg tagadásba veszi a magasabb célú egység, a nemzeti egyéniség jogosultságát. Ha talán sikert ér is el és jogok tömegét ragadja is magához, – ez más osztály leigázását jelenti, amikor már megszűnt az ő sikere egyetemes igazság lenni s épen ezért új ellenforadalmat hív ki. Újra fölhangzik a jogtalanok jajszava és forradalmi dala.

Több az ábrádnál, vitatni az osztály küzdelem egyetemes eredményt kívívni képes jogát. Beleharsog ebbe a zűrzavarba a természet a maga égi testeket tovaűző parancsszavával, és az ember le fog szállani gögös trónusáról, engedelmes szolgaként szót fog fogadni és be fogja látni, hogy az egész emberiség föltnélküli boldogsága, szenvedés és jajszó nélküli zavartalan nyugalma egyenlő lenne a véggel, az igazság, a jog, a szép, az érzelem, a remény, a vágy, tudás, költészet, tudomány nirvánájával épen úgy, mint a természet semmi változatosságot nem mutató ábrázata azonos volna a mozdulatlan haláltorzképpel.

Nem! Az az erő, mely egy népet nemzeti öntudatra ébreszt, élő jog e tudatra. Egyesülése a nemzettesthez tartozó egyének e célra elhívott tudatának. Ez egyesek személyisége összeolvadván, személyiséggé avatják a nemzet egyetemét, mely millió tagjai által él, lélekkzik, táplálkozik, cselekszik és kifejti művelődését, mely művelődés nem gát a másik művelődés előtt, hanem annak kiegészítő, az egész emberiség művelődéséhez kapcsolódó szükséges része.

Az egyes ember a maga célját az eszközöknek nagy sokaságával közelítheti meg, vagy érheti el, és mert minden egyes törekvése hozzáúrlódik a másikéhoz, millió és millió súrlódási fölület keletkezik, a küzdelem millió formában hömpölyög tovább. Az úgynevezett »emberi jogok« fogalmában milliárd egyéni vágy, érdek kavarg, a melyet szabályozni, egyenletes mederbe terelni semmiféle sociologia nem lesz képes. Az egész földön egyforma érzelmeket támasztó eszme soha sem fog születni, mert egy és ugyanazon eszme sokszor egyénenként változó érzelmi világot teremt az emberekben. Az eszmék, a célok csak az érzelmek közösségének kialakulása mellett valósíthatók meg, melyen belül az egyes a maga képességeit rendelkezésre bocsátja. Az erők egyesítése kevesbbíti az eszközök sokaságát, tehát hatéko-

nyabbá teszi azt az egyet, mely az emberek hasonló érzelmeiből, mint magasabbrendű közakarát, testet ölt. Ennek támadnak szellemóriásai itt is – ott is, akik a faji, nemzeti tudatból szívják tndásuk mézét és, amint előbbrevitték fajuk ügyét, az egyetemes ügyet mozdították elő.

A szabadsághoz való joga az embernek ama forrásból ered, ahonnan ered a népeké, a nemzeteké, csak érvényesülése más a föld minden pontján. Hatása is csak külön-külön mérhető meg, áldása is csak külön-külön érezhető azért, mert minden nemzettestnek más az érzélemlága, jelleme, vérmérséklete; olyan, mint amilyené a természet formálta. És mégis egyetemes lehet a cél, mert semmi csorba nem esett az emberi jogokon, ha azokat másként valósíthatják meg az Andesek lábainál és másként a Kárpátok koszorúzza völgyben.

A világúrben apró és mérhetetlen tömegű testek forognak és rohannak tova. Mindeniknek más az életföltétele, mindenikben más az életnek, a megsemmisülésnek oka – látszólag sátáni zűrzavarban kavarnak – mégis együttesen a mindenség nyugalmas összhangját mutatják. Harcz folyik itt is, pillanatok alatt világóriások múlhatnak el, egyik legyőzi a másikat, – a végtelen idő még sem áll meg! így él a földön minden, így mozog, így érvényesül. De valamint minden naprendszer égitestek sokaságát foglalja magában s kényszeríti őket arra, hogy létföltételeiben osztozkodjanak, – épen ilyen naprendszerek a nemzetek ez emberi társadalomban, melyek a hasonló fajhoz tartozó emberek millióit egyesítik, kényszerítik a közös cél szolgálatára azért, hogy a földön élők összhangozása megvalósítható legyen. Ott is, itt is egyetemesem ható ok szüli az okozatot.

Nem véletlen eset, vagy emberi elme okozta tákolmány, az emberiségnek nemzeti egyedekre való oszlása, hanem tény, melynek alapoka a nehézkedés, az egyensúlyozás természeti szükségétörvényében található föl. A nemzeti erő pozitívus életfolyamata az emberiségnek.

Egyedüli gátja a végromlásnak. A történelem semmi más, mint életföltételeinek megszerzési küzdelme. És amikor biztosította a maga létét, már bele is kapcsolódott az egyetemes célba. Mint megannyi kaptár áll egymás mellett a nemzetek külön egyénisége. Az általuk összegyűjtött javak közkincesi az

egész emberiségnek. Javai köztulajdon jellegét viselik magukon, mert a művelődés vívmányai, ha alkalmasak a boldogításra, rosszak, vészthozók nem lehetnek itt, ha amott áldást fasztoztok.

Nagy gondolkodók korszakot jelentő eszméi elavulnak. Nem voltak alkalmasak az emberiség boldogítására. Még él egy eszme, melynek zászlója alá milliók csoportosultak, de már veszít melegéből, már ezren válnak hozzá hűtlenné, már döntögetni kezdik igaznak hitt tételeit, s egyszer csak eljő az idő, amikor senki sem esküszik reá. Miért? Azért, mert nem tartalmazott egyetemes érvényesülésre képes igazságot! Tetszetős volt a szívnek, a reménynek, a vágnak, de nem gyökerezett a természet nagy igazságában. És látunk érthetetlennek tetsző eseményeket, és látjuk az emberek egy-egy tömegét a halálba rohanni; nem azért, hogy gazdasági uralmát megtartsa vagy kifejlésze, hanem azért, hogy gazdaságán faji, nemzeti nagyságának zománcza csillogjon. Évtizedeket alvó fajok ébrednek és követelik a maguk számára a saját művelődésük érvényesíthetésének a jogát. – Az emberek nagy vándorlásainak, vegyülésének eme korszakában, a jogokért, egyenlő szabadságért küzdő emez időkben a fajok, a nyelvek által elválasztott népcsoportok oda harsogják a többinek, hogy ezt vagy azt »én« követelem a »magam« számára. És mintegy villámütésre sorompóba lépnek milliók, zászlót bontanak, mely az »övék,« nem másé, nem az »emberiségé.« Kardok sietnek ki hüvelyükből, ágyúk ezrei készek halált szórni az »én« zászlómért, az »én« művelődésemért, az »én« jogaimért. – Mikor? a huszadik században, a humanismus századában!

Ennek a századnak a problémája a föld naprendszerének, a nemzeteknek kiformalódása lesz. A múlt század vége már ezt jelezte villámlásaival.

Az emberiséget összefűző anyagi érdek a végromlás útja. Allamtestek, ahol az anyagi érdek a döntő tényező, ahol mérhetetlen kincsek halmozódtak föl, iszonyú katastróháknak néznek elébe, mert a vagyon természeténél fogva megoszlni, részekre tagozódni iparkodik, mert a vagyonösszehalmozódás megnyirbálja a szabadságot, tömegeket aljasít rabszolgákká, zendülést idéz elő, mert kiöli az emberekből a szép, a nemes imadását és csak állati ösztönöket ébreszt. Ellenben az egymás mellett

élő nemzettestek körén belül megvalósítható művelődés mindig akként igyekszik kézbe juttatni a vagyont, hogy az milliók elégedtségének az eszköze legyen; a hazaszeretet emberi érzelme meggátolja az óriási aránytalanságok kifejlődését, mert beleültet a szívekbe egy magasabb cél iránti érzületet, mely nem ellentétes más népek honszeretetével.

A fenyő elpusztul az egyenlítői égöv alatt, a rózsa az északi fény jéghegyei tövében.

A világegyetem változatos gazdagsága nem esetlegesség, hanem az azt létrehozó ismeretlen erő akarata; – az emberi nem részekre szakadozása nem önkényes emberi mű, hanem ugyanazon erő ténye. Az ember, akaratszabadsága csupán amaz akarat körén belül végzi játékait; ámde minden olyan cél, mely bármiféle tudomány tételeiben keresi is a maga igazolását, de beleütközik a jelzett egyetemes erőbe, örökre megvalósíthatatlan és nem fogja előbbrevinni az emberiséget, nem fogja meggyógyítani a milliók fájdalmát, nem fogja fölszárítani milliók könnyeit.

Ha pedig amaz akaratnak létezése, előttünk pillanatonként való érvényesülése megdönthetetlen tény, akkor ez az a mérhetetlen forrás, melyből az emberiség a maga részekre tagozódásának, erő kifejtésének jogát egyedül meritheti. A mindenség erejétől életre hívott nemzetnek történelme által igazolt önmegtartási, szabad érvényesülhetési joga ebben gyökerezik. Az egyénnel és a nemzetnek joga az emberiség harmóniáját majdan megvalósító életre egy és ugyanazon forrásból fakad.

E jog el nem évül, el nem avul, e jog örökkévaló.